

YU ISSN-0352-5724/UDK 801(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

XXXIX/1

НОВИ САД
1996

ти добронамјерним ако би говорио о ситнијим недостацима истовремено не успијевајући у кратком приказу чак ни набројати све битне резултате до којих је ауторка у својој анализи релативних реченица дошла.)

А анализа коју проводи Сњежана Кордић тако је логично вођена да се као недвосмислен намеће утисак како су понуђена рјешења као таква једино и могућа. При томе треба имати на уму да ауторка у великом броју случајева оспорава устаљена или „уважена“ мишљења појединих истраживача, и то на научно врло супериоран начин — научним и само научним аргументима. Да закључимо. Књига *Релативна реченица* свог аутора представља као врло зрелог, способног и одважног синтаксичара који је ушао у готово све „тајне“ синтаксе реченице. Ријетко су књиге синтаксички првенци које се могу поредити са овом књигом. То је једна од најбољих (ако не и најбоља) међу досад написаним сербокроатистичким монографијама о сложеној реченици (и реченици уопште). Студија је то чије ће резултате морати уважавати сви истраживачи сложене реченице у сербокроатистици, а посебно писци граматика, у којима је, уосталом о релативној реченици много више погрешног од оног научно утемељеног, што на недвосмислен начин показује и књига *Релативна реченица* Сњежане Кордић.

Ниш

Милош Ковачевић

Hanna Popowska-Taborska i Wiesław Boryś, LEKSYKA KASZUBSKA
NA TLE SŁOWIANSKIM, serija *Język na pograniczach* 15,
Polska Akademia Nauk, Instytut Slawistyki, Slawistyczny Ośrodek
Wydawniczy, Warszawa 1996, 434 str.

Jezik ili dijalekat? Ova dilema je predmet diskusije koja se već više od jednog veka vodi o statusu kašupskog. Pošto se radi o problemu koji, osim naučne, ima i kulturnu, društvenu i političku dimenziju, jasno je da će se do jedinstvenog rešenja teško doći. A ono, prema rečima Popovske-Taborske, jednog od autora ove knjige i izvrsnog poznavaoца kašupske problematike, kao da i nije u kompetenciji jezičkih stručnjaka.

Kašupski je, pre svega zbog specifičnosti svoje leksike, oduvek privlačio pažnju lingvista. O tome svedoči veliki broj kašupskih rečnika i drugih leksikografskih radova. I knjiga koja je pred nama posvećena je leksici. Specifičnost kašupske leksike ne može se odrediti poređenjem sa neakvim obavezujućim književnim normama iz prostog razloga što književni kašupski jezik još uvek nije konstituisan. Pošto se radi o dijalektu koji predstavlja jasno izdvojenu i krajnje osobenu celinu, u obzir ne dolazi ni poređenje sa poljskim književnim jezikom. Ostaje, dakle, jedino mogućnost razmatranja kašupskih leksičkih regionalizama na širem slovenskom tlu. Otuda i naslov knjige.

Prvo poglavlje knjige: *Istorijat kašupske leksikografije* upoznaје nas sa svim materijalnim izvorima relevantnim za proučavanje kašupske leksike. Popovska-Taborska skreće pažnju na činjenicu, u nauci dosad još neuočenu, da se prve štampane skupine kašupskih reči pojavljuju već u XVIII veku, u Uporednim rečnicima jezika i narečja Evrope i Azije, objavljenim na inicijativu carice Katarine II

(1787/1789, 1790/1791). Zatim, idući hronološkim redom, opisuje i komentariše sve postojeće rečnike i zbirke reči, objavljene kao i neobjavljene, vrednujući ih prema autentičnosti zabeleženog materijala, pouzdanosti zapisa i preciznosti definisanja i lokalizacije leksema. Ovde ćemo pomenuti samo rečnik Bernarda Sihte (B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, I–VII, Wrocław 1967–1976) koji po svojim kvalitetima ide u sam vrh slovenske leksikografije. Ovaj rečnik se odlikuje bogatstvom reči, oblika, semantike i frazeologije, kao i obiljem podataka o duhovnoj, društvenoj i materijalnoj kulturi naroda (donosi poslovice, pesme, priče, zagonetke, magične formule, opise obreda, verovanja, običaja, nošnje, pokućstva, građevina, jela). On beleži hipokoristike, uzvike za dozivanje ptica i životinja, nadimke, topografski materijal. Donosi ogroman broj oblika, reči i značenja koji su pre pojave rečnika bili nepoznati, kao i brojne arhaizme i inovacije. Zbog svega ovoga on predstavlja nezaobilazan izvor za proučavanje kašupskog.

Autorka ukazuje i na tretman kašupske leksike u etimološkim rečnicima, počev od Miklošičevog (F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886) pa sve do savremenih etimoloških rečnika pojedinačnih slovenskih jezika i dva praslovenska etimološka rečnika, krakovskog i moskovskog. Još je Miklošič uveo poseban kvalifikator („kaš.“, „kašup.“) za označavanje kašupskih potvrda. Ovaj kvalifikator se javlja i u svim savremenim rečnicima. Pored njega u većini rečnika pojavljuje se i nezavisni kvalifikator („slnj.“, „slovinj.“) koji može sugerisati postojanje posebnog slovinjskog jezika. Međutim, izumrli slovinjski dijalekat predstavljao je samo jedan od ogranaka kašupskog, a kvalifikator „slnj.“ signalizira da se radi o njegovom najarhaičnijem severozapadnom ogranku i da navedeni oblik pripada leksici koja danas više ne postoji. Najobimniji i najbolji rečnik slovinjskog dijalekta sastavio je Lorenc (K. Lorentz, *Slovinzisches Wörterbuch I–II*, St. Petersburg 1908–1912), jedan od poslednjih istraživača koji su se susreli sa još živim slovinjskim govorom pre nego što se on potpuno germanizovao.

Autori ove knjige ujedno su i autori kašupskog etimološkog rečnika čiji se prvi tom nedavno pojavio (W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. I, A–Č, Warszawa 1994)¹. Cilj rečnika je da predstavi istoriju pojedinačnih kašupskih reči u vremenu i prostoru, kao i njihove veze sa poljskim dijalektima i ostalim slovenskim jezičkim područjima. Tek sa izlaskom celog rečnika biće moguć potpun opis statusa kašupske leksike, ali njegove glavne konture se već i sad jasno ocrtavaju. I upravo su one predmet ove knjige.

U drugom poglavlju: *Kašupska leksika u svetlu staropoljskog vokabulara* upoređuje se kašupska leksika sa staropoljskom, uključujući i poljsku leksiku XVI veka. Cilj analize je da se ukaže na sužavanje areala pojedinih arhaizama sačuvanih u kašupskom, a u prošlosti posvedočenih na širim poljskim prostorima. Da bi se dopunila slika regresa arhaičnih oblika, analizira se i kašupska semantika, arhaična u poređenju sa poljskim književnim jezikom.

Treće poglavlje: *Strani leksički uticaji kao rezultat delovanja poljskog jezika na kašupske dijalekte* analizira leksičke pozajmljenice u kašupskom – bohemizme i pozajmljenice iz istočnoslovenskih jezika. Van razmatranja ostaju karpaticizmi, baltizmi i germanizmi jer oni ne ulaze u problematiku kojom se ova knjiga bavi.

¹ Prikaz ovog rečnika objavljen je u časopisu *Južnoslovenski filolog* LII, Beograd 1996, 213–219.

* Analiza otkriva prisustvo neočekivano velikog broja bohemizama u kašupskom. Oni su u kašupski prodrli uglavnom posredstvom poljskog književnog jezika, i to još u XVI i XVII veku. Među njima se najjasnije izdvaja sloj reči prenetih posredstvom crkve i crkvene administracije. Za lingviste naročit interes predstavljaju oni bohemizmi koji odslikavaju starije stanje poljskog jezika. Za razliku od bohemizama, istočnoslovenske pozajmljenice su u kašupski ulazile uglavnom preko susednih poljskih dijalekata. Njihovo prisustvo na samom severozapadu poljske teritorije svedoči o snažnoj infiltraciji istočnoslovenskih pozajmljenica (uglavnom ukrajinizama) u poljske dijalekte, pri čemu su najveću ekspanziju postigle izrazito emocionalno obojene reči, up. npr. kaš. *detko* „neodređeno strašilo kojim se plaše deca” < ukr. *dítko* „vrag, đavo, nečista sila”. Interesantno je da se u kašupskom sreće i veliki broj orijentalizama preuzetih posredstvom istočnoslovenskih jezika.

U četvrtom poglavlju: *Veze kašupske leksike sa poljskim dijalektima* prvo se govori o arealnoj podeljenosti kašupske teritorije i karakteristikama izdvojenih areala. Zanimljivo je da se na ovom nevelikom prostoru uočava čak sedam regiona koji se međusobno znatno razlikuju u pogledu leksike. Ove razlike su u izvesnoj meri uslovljene geografskim, etnografskim i istorijskim faktorima, ali glavni uzrok leksičke specifičnosti čitavog kašupskog terena leži u njegovom periferijskom položaju. Zatim se kašupska leksika poredi sa leksikom ostalih poljskih dijalekatskih oblasti, uz napomenu da to nije nimalo lak zadatak s obzirom na disproporciju raspoloživog materijala. I zaista, kašupski je po brojnosti rečnika i raznih drugih leksikografskih radova daleko ispred svih ostalih poljskih dijalekata. Zbog toga poređenja kašupske leksike sa leksikom drugih terena mogu biti neprecizna. Pa ipak, nameću se izvesna globalna zapažanja: daleko su snažnije veze kašupske leksike sa zapadnom Poljskom nego sa istočnom (što je sasvim normalno s obzirom na geografski položaj), i daleko izrazitije sa južnom nego sa severnom Poljskom. Postavlja se pitanje da li se radi samo o tako raspoređenim reliktima leksike koja je nekada bila opštepolska, ili je to u vezi sa pravcem migracija predaka slovenskih Pomorjana koji su sa juga išli ka severu. Izgleda da ima razloga da se veruje u ovu drugu pretpostavku.

Peto poglavlje: *Arhaizmi u kašupskoj leksici* posvećeno je leksičkim reliktima nasleđenim iz ranijih perioda jezičkog razvitka. U njih spadaju: a) praslouvenski relikti, tj. lekseme koje su postojale još u doba praslouenskog jezičkog jedinstva; b) tzv. „arhaične inovacije”, tj. reči nastale u prelaznom periodu nakon raspada praslouenskog a pre formiranja samostalnih slovenskih dijalekata (sa aspekta praslouenskog a su bile inovacije, a sa aspekta kašupskog — arhaizmi); c) rane kašupske inovacije, tj. reči nastale već na kašupskom tlu, u ranom periodu njegovog razvitka, koje sa aspekta savremenog kašupskog mogu biti etimološki neprozirne i morfološki nedeljive.

U poređenju sa poljskom leksikom praslouenskog porekla, među kašupskim arhaizmima se uočava nekoliko slojeva: arhaizmi zajednički za ceo poljski jezički prostor, sačuvani u savremenom opštem poljskom jeziku; arhaizmi posvedočeni u prošlosti poljskog jezika, danas iščezli ali delimično sačuvani u dijalektima; arhaizmi poznati samo poljskim dijalektima, neretko kao lokalni leksički relikti.

Izdvaja se i prilično brojna grupa arhaizama koji nisu posvedočeni na ostatku poljskog prostora. Oni većinom imaju ekvivalente u slovenskim jezicima, neretko i u onima koji su udaljeni od kašupskog terena ili pripadaju drugim slovenskim grupacijama. To, po Boriševom mišljenju, ne svedoči o bližim jezičkim vezama,

već ukazuje na one slovenske prostore koji su skloni čuvanju arhaičnih leksičkih elemenata.

Relativno su malobrojni oni arhaizmi koji nemaju paralela ni u drugim slovenskim jezicima, dakle, koji su specifično kašupski. Ali kako se reči tog tipa uočavaju i na drugim, naročito perifernim, slovenskim terenima, jasno je da je izrazita arhaičnost kašupskog dijalekta uzrokovana zapravo njegovim položajem na periferiji poljske i slovenske teritorije.

Šesto poglavlje: *Kasniji inovativni procesi u kašupskoj leksici* bavi se inovacijama prozirne tvorbe čiju je etimologiju i semantičke preobražaje relativno lako ustanoviti s obzirom na postojanje osnova iz kojih se izvode bilo u kašupskom, bilo u poljskim dijalektima. Time se ove kasnije inovacije razlikuju od pomenutih ranih kašupskih inovacija nastalih prema tvorbenim modelima nasleđenim iz praslenskog, a docnije izašlim iz upotrebe. U poglavlju se ukazuje na nekoliko inovativnih pojava uočenih u kašupskom leksikonu i svaka od njih se dokumentuje brojnim primerima. Te pojave su sledeće: inovacije vezane sa tvorbenim modelima produktivnim u kašupskom; inovativni nominacioni procesi; inovacije uzrokovane semantičkim promenama reči; semantičke promene u leksikalizovanim pomorskim fonetskim arhaizmima; hiperkorektni oblici; promene u slovinjskoj leksici uzrokovane procesom odumiranja dijalekta; neologizmi i neosemantizmi nastali u živom kašupskom govoru u vezi sa novim pojmovima i designatima; neologizmi stvarani veštački u procesu formiranja kašupskog književnog jezika.

Posebno mesto među navedenim pojavama zauzimaju promene u slovinjskom nastale kao posledica njegovog odumiranja. One se javljaju sledećim redom: promene fonetskog sistema, odstupanja od deklinacionih i konjugacionih normi, promene u leksici (sve kao rezultat uticaja nemačkih dijalekata). Najočitiiji dokaz odumiranja jednog jezika (dijalekta) jesu semantičke promene koje zadiru u osnovni leksički fond, pa tako sljn. *suōstra* nije više „sestra” nego „čerka”, *vojck* nije „ujak” nego „otac”, *nuoģi* nisu „noge” nego „čarape”, a *voux* nije „brk” nego „uho”.

Pažnju privlače i inovacije usmerene ka stvaranju kašupskog književnog jezika. Na njegovo formiranje ne utiče samo jezik književnih dela već, pre svega, poljsko-kašupski rečnici (počeli da izlaze 80-ih godina ovog veka) namenjeni piscima, prevodiocima i svima onima koji osećaju nedostatak raznih pojmova i termina nesvojtvenih dijalektima. Ovi rečnici donose veliki broj neologizama (najčešće stvorenih od strane samih autora) koji za cilj imaju bogaćanje kašupskog leksičkog fonda. U nekim slučajevima delatnost leksikografa usmerena je ka uklañanju germanizama, ali se češće primećuje tendencija ka namernom i svesnom odvajanju kašupskog od poljskog. To se ogleda npr. u zamenjivanju opštepoljske crkvene terminologije veštačim terminima, u stvaranju veštačkih naziva meseci, u izbegavanju stranih, internacionalnih naziva. Da li će, i koliko ovakvih neologizama ući u književni jezik koji se formira — pokazaće vreme.

U poslednjem, sedmom poglavlju: *Kašupska leksika na planu drugih slovenskih jezika* razmatraju se sličnosti kašupske leksike sa leksikom drugih slovenskih jezika, uz ogradu da se pri određivanju areala konkretne reči uvek mora računati na sledeće faktore: mogućnost otkrivanja novih leksičkih činjenica koje će delimično ili potpuno izmeniti sadašnju sliku; mogućnost da se radi o slučajnim sličnostima koje mogu biti rezultat razvojnog paralelizma slovenskih tvorbenih formacija ili zajedničkog tipa asocijacija. Autorka insistira na upotrebi određenja

„leksička sličnost” a ne „leksička veza” jer pojam „veza” može da sugeriše posebnu bliskost opisivanih oblasti, proisteklu iz specifičnih (i najčešće kasnijih) jezičkih odnosa. Naprotiv, leksičke sličnosti javljaju se po pravilu kod praslovenskih leksema koje su se sačuvale na raznim slovenskim terenima i koje, po mišljenju Popovske-Taborske, ne svedoče ni o kakvim posebnim vezama oblasti na kojima su se ovi arhaizmi zadržali. U poglavlju se zatim analiziraju sličnosti kašupske leksike sa germanizovanim severozapadnim slovenskim oblastima, polapskim, lužičkim, češkim (slovačkim), istočnoslovenskim i južnoslovenskim jezicima. Za nas je svakako najinteresantnije ovo poslednje. Problem odnosa kašupske i južnoslovenske leksike poslednjih decenija privlači pažnju istraživača. Prvi ga je uočio J. Rozwadowski, a kasnije su se njima bavili J. Zieniukowa, W. Smoczyński, Z. Stieber, V. Koseska, E. Wrocławska, B. Conev, S. B. Bernštejn, H. Popowska – Taborska, W. Boryś i dr. Neki naučnici (Conev, Bernštejn) vide u ovim severnolehitsko-južnoslovenskim sličnostima tragove prastare veze predaka Bugara i Makedonaca sa precima Pomorjana i Poljaka. Boriš ukazuje na brojne primere leksičkih veza severozapadnog ruba južnoslovenske teritorije sa zapadno- ili severnoslovenskim prostorima, skrećući pažnju na zajedničke fonetske i morfološke osobine. Na osnovu toga zaključuje da su se među onim Slovenima koji su se na jug premeštali sa zapadna našla ne samo plemena koja su govorila južnim pradijalektom, već i genetski zapadnoslovenska plemena ili plemena sa njima srodna. Otuda su dijalekti severozapadnog ruba južnoslovenskog područja u izvesnoj meri mešani, pri čemu je zapadnoslovenski elemenat najprisutniji u slovenačkom, a nešto slabiji u zapadnim hrvatskim dijalektima. Navešćemo nekoliko primera leksičkih poklapanja između kašupskog i srpskohrvatskog (to mogu biti reči sa istim praslovenskim korenem, reči iste tvorbene formacije ili reči koje su razvile ista sekundarna značenja): slnj. *blesni* „lud, bez razuma” : sh. *blèsan* „glup”, kaš. *xarbot* „uništen, bezvredan predmet” : sh. *hìrbina, řbina* „komadić nečeg razbijenog”, kaš. *lěša* „lišaj” : sh. dij. *liša* „id.”, kaš. *přitka* „prut, grana” : sh. *přitka* „motka, štap”, slnj. *šěršel* „stršljen” : sh. *sřšljèn* „id.”, kaš. *retk* „rt, greben” : sh. *rt* „id.”.

Knjiga sadrži i bogatu bibliografiju radova koji se tiču kašupske leksike (blizu pet stotina jedinica), kao i indeks kašupskih leksema razmatranih u tekstu.

U knjizi je data sveobuhvatna i detaljna analiza kašupskog leksičkog fonda, a ujedno je leksika poslužila kao prizma kroz koju se posmatraju i prate mnoge jezičke pojave. Lingvisti (pre svega etimolozi, polonisti, istoričari jezika i dijalektolozi) mogu u ovoj knjizi pronaći mnoštvo zanimljivih podataka.

Beograd

Marta Bjeletić

ГОВОРИ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ОБЛАСТИ И СУСЕДНИХ ДИЈАЛЕКАТА

(Филозофски факултет у Нишу, Институт за српски језик САНУ
Београд, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у
Нишу, Ниш, 1994, 491 стр.)

У књизи о којој говоримо објављени су реферати који су поднети на међународном научном скупу „Говори призренско-тимочке зоне и суседних дијалеката” одржаном у Нишкој Бањи од 18—20. јуна 1992. годи-